

СИСТЕМНЕ ВИВЧЕННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У РОБОТІ ЗІ СТУДЕНТАМИ-ІНОЗЕМЦЯМИ

Зоряна Куньч

Національний університет „Львівська політехніка”

Проаналізовано основні труднощі, що виникають у процесі засвоєння студентами-іноземцями української науково-технічної термінології, а також окреслено можливі шляхи подолання цих труднощів. Зокрема, запропоновано методика засвоєння термінології через системне вивчення значень інтернаціональних терміноелементів. Акцентовано увагу також на проблемі термінологічної метафоризації.

Ключові слова: термінологічна лексика, термінне значення, системне вивчення термінолексики, інтернаціональний терміноелемент, термінологічна метафоризація, вмотивованість терміна, системність термінології.

У процесі вивчення української мови як іноземної особливої уваги потребує засвоєння її термінологічної лексики, особливо термінології тієї галузі, фахівцем з якої готується стати студент. Тому дослідження методик опрацювання зі студентами-іноземцями української термінології є актуальним і дуже потрібним. Ця проблема, як і назагал методика викладання української мови як іноземної, ще мало опрацьована, оскільки і питання впорядкування української термінології залишаються об'єктом постійних дискусій та обговорень.

Засвоєння студентом-іноземцем української термінології свого фаху ускладнено кількома обставинами. Насамперед тим, що в процесі повсякденного спілкування іноземного студента в українськомовному середовищі термінологічна лексика не звучить. Адже наукова комунікація має обмежений характер, вона розрахована на порівняно невелику кількість людей із однотипним культурно-освітнім рівнем, що не притаманно для побутової комунікації. Навіть якщо окремі загальномовні лексеми, що набули статусу терміна в якійсь терміносистемі, і з'являються в мовленні середовища спілкування студента-іноземця, то дуже часто їх загальномовне і термінне значення суттєво відрізняються, що може неправильно орієнтувати іноземця, який вивчає українську мову. Тому говорити про можливість засвоєння термінологічної лексики в повсякденному спілкуванні не доводиться.

По-друге, засвоєння іноземцями українських термінів викликає труднощі через неупорядкованість і недостатню усталеність окремих терміносистем. Деякі питання термінотворення і правопису українських термінологічних одиниць сьогодні є дискусійними, і студент, особливо іноземець, може заплутатися у розмаїтті ідей та концепцій.

По-третє, вивчення студентом фахової мови відбувається паралельно і на заняттях з української мови, і під час вивчення фахових дисциплін. Тому засвоєння фахової термінології відбувається і під керівництвом викладача-філолога, і через лекції або коментарі викладача фахових дисциплін. Поради й настанови різних викладачів

можуть відрізнятись, і це, звичайно, не сприятиме кращому засвоєнню відповідної термінологіки.

По-четверте, набуваючи навичок професійної роботи під час виробничої практики, студент-іноземець може зіштовхнутися із виробничо-професійним жаргоном, в якому певні поняття мають свої назви, відмінні від термінологічних, які часто навіть не зафіксовані ані в підручниках, ані в словниках. Та й загалом науково-виробничий підстиль мови відрізняється своїми лексико-граматичними ознаками від наукової мови. Це теж становитиме очевидну трудність для студента-іноземця.

Перелічені та інші труднощі, що виникають у процесі вивчення студентом-іноземцем української термінології, пропонуємо частково долати через застосування методики системного вивчення термінологіки, суть якої викладемо в цьому дослідженні.

Термінологія – це специфічний пласт лексики, оскільки він виникає і розвивається в результаті вдосконалення поняттєвої бази відповідної галузі науки. Науково-технічна термінологія – найбільш упорядкований пласт лексики. Адже термінотворення – це усвідомлений процес, що передбачає врахування наявних у певній галузі термінології системних зв'язків, це „цілеспрямований творчий процес, зумовлений взаємодією зовнішніх та внутрішніх мовних факторів” [9: 161]. Внаслідок бурхливого науково-технічного прогресу, що супроводжувався інтенсивним термінотворчим процесом, виникло усвідомлення необхідності централізовано регулювати розвиток мови, спиратись на системні закономірності її розвитку і функціонування. У більшості європейських країн ще в середині XIX ст. почали з'являтися інституції, які певним чином коригували термінологічні пошуки науковців і уклали основоположні засади мовного розвитку. Так, на початку XX ст. Міжнародна електротехнічна комісія (IEC) розпочала роботу над систематичною стандартизацією електротехнічної термінології, а 1938 року вона випустила багатотомний словник, що містив понад 2000 термінів. Термінологічне планування в Україні розпочалося у другій половині XIX ст. творенням галузевих словників, а на початку XX ст. було засновано Інститут наукової мови при АН України. Стратегія термінологічного планування у цей період була скерована на побудову українських національних терміносистем із залученням світового позитивного досвіду. У подальші роки термінологічне планування в Україні „було спрямовано на штучне зближення українських галузевих терміносистем з російською мовою” [3: 175]. У сучасній Україні термінознавча робота і дослідження щодо стандартизації термінології знову активізувалися, однак вдосконалення терміносистем – це безперервний процес, а досконалості, як відомо, немає меж. Викладач-філолог, готуючись до роботи з іноземними студентами, має стежити за динамікою розвитку термінологічних систем, виявляти нові тенденції та фіксувати появу нових термінів. Адже студентів-іноземцю потрібно подавати інформацію про термінологію його галузі цілісно і різнобічно. Якщо покласти в основу вивчення термінології саме комплексність і системність, то засвоєння термінів тієї чи іншої галузі знань, на наш погляд, суттєво спроститься.

Системне вивчення термінології має складатися з кількох етапних видів робіт.

1. Вивчення інтернаціональних іншомовних терміоелементів та їхніх можливих відповідників. Проблему вивчення іншомовних греко-латинських терміоелементів, що лежать в основі більшості сучасних терміносистем, людство відчуло ще в VII ст., коли з'явилися перші спроби перейти на термінологію, що ґрунтувалася

б на національних лексемах. Однак ці спроби, як бачимо, не увінчалися успіхом, та з цього часу науковці опублікували цілу низку праць, в яких систематизовано й описано терміноелементи греко-латинського походження, що входять до складу спеціальних назв. Остання така ґрунтовна праця на базі української термінології – це монографія І.М. Кочан „Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові” [5].

З метою впорядкування і систематизації знань студентів-іноземцю треба систематично подавати у вигляді словничка відповідні терміноелементи та їхні можливі значення у терміносистемі його фаху, а також запропонувати українські відповідники-дублети, що можуть трапитися в наукових працях, навчальних посібниках чи в професійному жаргоні. При цьому важливо наголосити на інтернаціональності таких моделей і відшукати з допомогою самого іноземного студента можливі паралелі в тих іноземних мовах, якими він володіє. Крім того, студент під керівництвом викладача може опрацювати певні терміноелементи з метою виявити найтипівіші для цієї галузі науки класи, підкласи широких категорій, для вираження яких послуговуються цими терміноелементами. Значення певних груп міжнародних терміноелементів зазвичай добре відоме в колі осіб певного фаху. Тому слід обов'язково скористатися консультацією фахівців. І взагалі, контакт філолога зі спеціалістом тієї сфери, в якій здобуває освіту студент-іноземець, має бути тісним і взаємно корисним. Також фахівець-філолог може скористатися різними довідковими матеріалами. Довідниками для такої роботи можуть послужити праці І.М. Гнатишеної, Т.Р. Кияка „Словник інтернаціональних терміноелементів грецького та латинського походження в сучасній термінології” [2], Т.Л. Канделаки „Проект словаря аффиксоидов „Элементы русских научных терминов” // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме” [4] і насамперед названа вже праця професора І.М. Кочан.

Для прикладу візьмімо терміноелемент *турбо-*. Пояснюємо, що це компонент латинського походження [5: 310–313] і означає „вихор”. У технічній термінології цей елемент стоїть у препозиції і може позначати:

- 1) прилади та пристрої: *турбогенератор, турбокомпресор, турбонагнітач*;
- 2) системи чи сукупності: *турбоагрегат, турбодинамо*;
- 3) машини: *турболокомотив, турбоелектровоз, турбомашини*;
- 4) властивості, ознаки, призначення: *турбобудівний, турбовентиляторний*.

Важливо наголосити, що елемент *турбо-*, іншомовний за своїм походженням, став надбанням української системи словотворення і термінотворення. З його допомогою утворилося й утворюється чимало слів, він поєднується і з українськими основами (*турбовоз, турбобудівний*), і з грецькими (*турбодинамо*), і з латинськими (*турбоагрегат, турбокомпресор*), і з французькими (*турбодетандер*), і з англійськими (*турбоексгаустер*), і з німецькими (*турбоцех*). Слід також звернути увагу на наявність цього терміноелемента в іноземних мовах.

2. Засвоєння термінологічних одиниць у процесі роботи над науково-технічними текстами. Опрацьовуючи на заняттях з іноземними студентами адаптовані наукові тексти, слід зважати на те, що наукові тексти містять два розряди лексики літературної мови:

- а) слова загальнолітературної мови у значенні, прийнятому в цій мові;
- б) слова загальнолітературної мови, які вжито в науковому тексті у власному, але спеціалізованому вузькому значенні [7: 28].

Під час роботи над текстом важливо пояснювати студентам, звідки сформувалося набуте, термінне значення відповідної лексеми, як відбувалося переосмислення значення загальнолітературного слова, виходячи із суті означуваного цим терміном наукового поняття. Тобто слід виявити, наприклад, як переосмислювали загальномовні значення такі терміни машинознавства, як *гусениця, коліно, палець, кожух, шийка, хвіст, лапа* тощо. Наприклад: *ключ* „знаряддя для замикання і відмикання замка, засува” [10: 192–193] і *ключ* „знаряддя для загвинчування або відгвинчування гайок різних розмірів” [6: 266], спільна ознака „знаряддя для замикання, відмикання”.

Метафоризація загальноповживаної лексики – це використання наявних мовних ресурсів для утворення нових термінів. Мотивом творення таких термінів є зазвичай зовнішня або функціональна подібність предмета, названого загальноповживаним словом, із спеціальним предметом, для найменування якого використовують це слово. Як справедливо зазначають Л. Васенко і О. Кринець у статті „Термінологічна метафоризація як репрезентація нового наукового знання” [1: 60], загальноповживане і спеціальне поняття мають одну або кілька спільних диференційних ознак, на підставі яких відбувається процес метафоризації. І якщо українцеві ці спільні диференційні ознаки є само собою зрозумілими, то іноземцеві їх слід розтлумачити, щоби для нього розкрилася внутрішня форма слова.

Студент має усвідомити, що внутрішня форма – це обов’язкова семантична характеристика будь-якого слова, „розумовий образ” предмета, об’єктований соціальним досвідом людини і „підказаний” їй структурними особливостями самого слова, а вмотивованість властива далеко не кожній лексичній одиниці” [3: 76], навіть термінові. Розкриваючи вмотивованість терміна, необхідно враховувати зіставні характеристики його значення і внутрішньої форми. Межі мотивації визначаються тією частиною лексичного значення, котра аналізується у внутрішній формі. „Семантичні складники внутрішньої форми, що виникли випадково і не знайшли (чи втратили) зв’язок з відповідним лексичним значенням, не розкривають мотивації слова, а навпаки, зменшують, послаблюють її, роблять термін в цілому хибно вмотивованим. Умотивованість як характеристика завжди потенційно включається цілком до внутрішньої форми, не розкриваючи при цьому всіх її необхідних сторін. Більше того, вмотивованість має бути не просто фіксатором спільних характеристик внутрішньої форми і значення, констатувати наявність семантичного зв’язку між ними, але й служити своєрідним індикатором як кількісних, так і якісних особливостей цих спільних складників, їхньої інформаційної частки в межах всього лексичного значення” [3: 76]. Таким чином, вмотивованість термінів слід розглядати як один із елементів, що забезпечують системність термінології.

Додамо також, що термінологічна метафоризація може відбуватися не лише на основі загальноповживаних українських чи запозичених слів, а й внаслідок переосмислення значень термінів інших терміносистем (транстермінологізації). Для прикладу, з військової терміносистеми в термінологію машинознавства перейшли терміни *магазин, патрон, бомба, спис: патрон* „пристрій для розташування однотипних штучних заготовок або деталей” [6: 344]. У таких випадках доцільно, на наш погляд, провести словникову роботу і визначити, яких ще значень може набувати відповідне слово, чи пов’язані вони із первинним значенням.

Як слушно наголошує Т. Панько, терміни „закріплюють результати пізнавальної діяльності людей, тому наукова термінологія стає певним завершальним етапом у відношенні до наукового дослідження реальних фактів” [8: 73].

Вивчення наукової термінології, як ми уже зазначали, студент-іноземець здійснює як під керівництвом викладача-філолога, так і під керівництвом викладача свого фаху. Фахівець спеціальної дисципліни дає студентові розуміння суті понять та зв'язків між ними, показує закономірності існування певної наукової системи. Фахівець-філолог має на меті у процесі вивчення зі студентом термінологічної системи цієї науки логічно завершити наукове пізнання, сформувати у студента цілісне бачення системи наукових понять через осмислення внутрішньої форми слів-термінів.

1. *Васенко Л., Кримець О.* Термінологічна метафоризація як репрезентація нового наукового знання // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Проблеми українського термінології. – 2006. – № 559.
2. *Гнатишена І.М., Кияк Т.Р.* Словник інтернаціональних терміноелементів грецького та латинського походження в сучасній термінології. – К., 1996.
3. *Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б.* Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К., 2000.
4. *Канделаки Т.Л.* Проект словаря аффиксоидов „Элементы русских научных терминов”// Полуаффиксация в терминологии и литературной норме. – Владивосток, 1986.
5. *Кочан І.М.* Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. – Львів, 2004.
6. *Крайнев А.Ф.* Механика машин. Фундаментальный словарь. – М., 2000.
7. *Павлова О.* Мова науки та її лексичний склад // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Проблеми української термінології. – 2006. – № 559.
8. *Панько Т.І.* Методологічні засади вивчення й розвитку національної термінології // Теорія і прагматика термінологічної лексики. – К., 1991.
9. *Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П.* Українське термінознавство. – Львів, 1994.
10. Словник української мови: В 11 т. – К., 1970–1980. – Т. 4.

THE SYSTEMATIC LEARNING OF SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL TERMINOLOGY IN WORKING WITH FOREIGN STUDENTS

Zorjana Kunch

L'viv Polytechnic National University

In the article, the major challenges arising in the process of learning Ukrainian scientific and technological terminology by the foreign student are analyzed, and possible ways of overcoming these challenges are outlined. In particular, a methodology for the acquisition of terminology is proposed through the system of learning international terminology elements. Problems associated with terminological metaphorization are pointed out.

Key words: terminological lexica, term meaning, systemic learning of terminological lexica, international terminological element, terminological metaphorization, term motivation, systemic nature of terminology.